

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DENİZ KIZI*

Mermaid in Classical Turkish Poetry

Gönderim Tarihi / Received: 22.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 20.10.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.725522>

Cenk AÇIKGÖZ¹

ÖZ: Klasik Türk şiirinde efsanevi varlıklara çeşitli vesilelerle yer verilmiştir. Deniz kızı da bu efsanevi varlıklar arasında bulunmaktadır. Şairler genellikle deniz kızı ile sevgili arasındaki benzerlikler üzerinde durmuştur. Sevgilinin yanı sıra çeşitli somut ve soyut varlıklar da deniz kızına benzetilmiştir. Bu çalışmada deniz kızının klasik Türk şiirinde nasıl ele alındığı incelenmiştir. Çalışma bir girişten ve iki ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde makalenin konusu ve içeriği hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde deniz kızından bahseden Osmanlı kaynakları incelenmiştir. Bu amaçla Osmanlı dönemi sözlükleri, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi* ve şuara tezkireleri gözden geçirilmiştir. İkinci bölümde klasik Türk şiirinde deniz kızı ile ilgili bazı benzetme ve özellikler sıralanmış, ayrıca deniz kızı hakkında yazılmış bir şiire yer verilmiştir. Sonuç bölümünde araştırmadan elde edilen faydalara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deniz Kızı, Deniz Mâliki, Mâlik-i Deryâ, Divan, Klasik Türk Şiiri.

ABSTRACT: Mythical creatures were included in classical Turkish poetry for various reasons. The mermaid is also among these mythical creatures. Poets generally emphasized the similarities between the mermaid and the valentine. In addition to the valentine, various concrete and abstract things are likened to mermaids. In this study, we examined how mermaid was handled in classical Turkish poetry. Our study consists of an entrance and two main parts. Brief information about the subject and content of the article is given in the entrance. In the first part, Ottoman sources giving information about the mermaid were mentioned. Ottoman period dictionaries, *Seyahatname* (The Book of Travels of Evliya Çelebi) and poet tezkires (collection of poet biographies) were revised. In the second part, some analogies and features related to mermaid in classical Turkish poetry are listed. A poem about the mermaid was included. In the conclusion section, the benefits obtained from the research are discussed.

Keywords: Mermaid, Siren, Nixe, Divan, Classical Turkish Poetry.

* Bu makale, klasik Türk edebiyatı ile ilgili bir konunun kitap, sözlük, tez vb. eserlerde bulunan bilgilere göre incelenmesi ve değerlendirilmesi amacını taşıdığından etik kurul izni gerektirmemektedir.

¹ Öğr. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Rektörlük/Türk Dili Bölümü/Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, cenkacikgoz@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9747-3354>

GİRİŞ

Osmanlı şairleri doğaya ve toplumsal hayata dair her ayrıntıyı dikkatle incelemiş, çeşitli hayal ve benzetmelerle yeniden yorumlayarak şiire dâhil etmiştir. Şairler doğadan ve hayata dair gerçeklerden esinlenmekle kalmamış, yaşadıkları devrin yaygın efsanelerine de değinmiştir. Efsanevi ve mitolojik unsurlar şiirlerde sık sık anılmış, çeşitli hayal ve benzetmelere konu edilmiştir. Hem Batı hem de Doğu dünyasında yeri olan deniz kızı efsanesi de şairlerin dikkatinden kaçmamış ve bu gizemli yaratık klasik Türk şiirinde kendine yer bulmuştur.

Osmanlı şairlerinin deniz kızları hakkındaki hayal ve benzetmelerini daha iyi anlayabilmek için Osmanlı toplumunun deniz kızı tasavvuru hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Bu inanışlar diğer toplumların inanışlarıyla benzer yönlere sahip olabileceği gibi, bunlardan farklı yönlere de sahip olabilir. Osmanlı kaynaklarında deniz kızı hakkında verilen bilgiler sınırlıdır.

Bu çalışmada, önce deniz kızının özellikleri hakkında ön bilgi sahibi olunması ve klasik Türk şiirinde işlenen deniz kızı hayalinin daha iyi anlaşılması için Osmanlı dönemine ait bazı kaynaklara müracaat edildi. Bu kaynaklarda görülen, konuyu destekleyici bilgiler aktarıldı. Bu bağlamda Osmanlı dönemi sözlüklerinde, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*'nde ve şuara tezkirelerinde deniz kızından nasıl bahsedildiği ortaya konmaya çalışıldı. Daha sonra, ulaşılan ön bilgiler ışığında klasik Türk şiirinde deniz kızının nasıl ele alındığı ayrıntılı bir şekilde incelendi.

DENİZ KIZINDAN SÖZ EDEN KAYNAKLAR

Sözlüklerde Deniz Kızı

Osmanlı dönemine ait bazı sözlüklerde deniz kızı hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Mesela Mütercim Âsım Efendi'nin *Burhân-ı Kâtı*' adlı tercümesinde “Âb-ı Kebûd” yani “Çin Denizi” vesilesiyle deniz kızları hakkında şu bilgiler verilmiştir: “Deryâ-yı Çin ismidir. Arabîde Bahr-i Ahzar derler. Naklederler ki her gece o deryâdan katı vâfir ra'nâ mahbûbe zenân çıkıp sâhil-i deryâda vâki' dağın dâmeninde tâ-be-subh birbiriyle mülâ'abe ederler. Ortalık ağardıkta yine deryâya girip nihân olurlar. Gerçi elsinede su kızları ta'bir olunur lâkin el-uhdetu 'ale'n-nâkil” (Öztürk ve Örs, 2009: 2). Nakledilen bu bilgilere göre deniz kızları Çin Denizi'nde yaşarlar, çok güzeldirler, kalabalık gruplar hâlinde hareket ederler, gece karaya çıkarlar, gündüz denizde saklanırlar; oyun oynamayı ve şakalaşmayı severler.

Ebuzziyâ Tefvîk, “*Lügat-i Ebuzziyâ*” adlı sözlüğünde “hurâfâtdan” yani “hurafelerden” notunu düşerek “âfet-i âb” adlı bir varlıktan bahsetmiştir. “Su âfeti, su kızı, insânü'l-bahr, mâlike-i deryâ, su mâlikesi” olarak da ifade ettiği bu varlık hakkında şu şekilde bilgi vermektedir: “Vücûdunun nisf-ı a'lâsı kız ve nisfindan aşağısı balık. Günde bir def'a sudan görünerek âyîne edindiği bir cevher-i sâfda letâfet-i sîmâsını görür görmez

bir sayha-i cân-güdâz kopararak yine ka’r-ı deryâya çekilir ve gözden nihân olur imiş.” (Ebuzziyâ Tevfik, 1306: 44). Bu bilgilere göre deniz kızının vücudunun yukarıda kalan yarısı kız, aşağıda kalan yarısı balıktır. Deniz kızı da bir tür “âfet”tir, çok güzeldir, kendi güzelliğini aynada görünce dehşete kapılıp haykırır; aynaya bakmak amacıyla günde bir kere suda ortaya çıkar, sonra tekrar denizin derinliklerinde gizlenir.

Aynı sözlüğün “âfet-i âb” maddesinden önce gelen “âfet” maddesinde ise başı kız, gövdesi aslan şeklinde olan, ayrıca iki kanadı bulunan bir yaratıktan bahsedilmektedir; bu yaratığın aşırı güzel olması nedeniyle ona bakanların kendini kaybettiği ve bu yaratığa bu nedenle “âfet” dendiği belirtilmektedir (Ebuzziyâ Tevfik, 1306: 44). Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla “deniz kızı”, karada yaşayan “âfet”in denize uyarlanmış bir benzeridir. Hatta başı insan başı, gövdesi aslan gövdesi olan “âfet”in yanı sıra başı insan başı, gövdesi ise yılan gövdesi olan “şâh-ı mârân” adlı efsanevi yaratığın da deniz kızı tasavvurunu güçlendirdiği düşünülebilir.

Alî Seydî de *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*’de, “âfet” maddesinin bir alt maddesinde “âfet-i âb” adlı varlığı “su kızı, insânü’l-bahr” ifadeleriyle tanıtmıştır (Alî Seydî, 1330: 26). Deniz kızının “âfet” olarak görülmesi, denizcileri güzelliğiyle büyülemesinin yanı sıra onları helak etmesiyle de bağlantılıdır. Ahmet Talât Onay, Edâyî’nin deniz kızıyla ilgili bir beytini açıklarken bu türden inanışları şöyle nakletmiştir: “...su kızı ekseriya girdâblara yakın bulunur, civarından geçen gemilerin dümenine saçını dolayarak yakalayıp bu girdâba sürükler ve kendisi dalıp gemiyi gark eylemiş. Saçını dümene sardığı sırada görülebilirse gemiyi altınla doldurmuş.” (Onay, 2009: 317).

Ahmed Vefik Paşa’nın *Lehce-i Osmânî*’ adlı sözlüğünde “mâlike” kelimesi “peri”, “su mâlikesi” ve “ayı balığı” olarak tanımlanmaktadır (Toparlı, 2000: 712). Sir James W. Redhouse ise “su mâlikesi” kelimesinin “A mermaid; the common seal” [= deniz kızı; bayağı fok] anlamlarına geldiğini belirtmektedir (Redhouse, 2006: 1660). Deniz kızı efsanesine inanmayanlar, uzun süre denizde kalan denizcilerin sanrılar görerak başlarına yeşil veya kahverengi yosunlar dolanmış ayı balıklarını uzun saçlı deniz kızları sandıklarını iddia ederler. Bu sözlüklerde “mâlike” ve “su mâlikesi” kelimelerine deniz kızının yanı sıra ayı balığı, fok balığı gibi anlamlar verilmesi bu yaklaşımla ilgili olabilir.

Deniz kızlarının aynı zamanda peri olarak tanımlanması da üzerinde durulması gereken bir konudur. Klasik Türk şiirinde de yaygın bir şekilde ele alınan inanışlara göre periler çok güzeldirler ve çeşme, akarsu gibi su kaynaklarının çevresinde yaşarlar. İnsanlardan uzak durur, insanlara görünmezler. Deniz kızlarının da çok güzel oldukları, daha büyük su kaynakları olan denizlerde yaşadıkları ve insanlara her zaman görünmedikleri belirtilir. Bu iki varlık arasındaki benzerliklerin deniz kızlarının da bir tür peri olduğuna inanılmasına ve “su perisi” olarak adlandırılmasına zemin hazırladığı düşünülebilir. Ayrıca periler, “çok güzel olan cinler” diye tanımlanmaktadır. Osmanlı şairlerinin de mensubu olduğu İslam dininde cinlerin varlığına inanılır. Cinlerin şekilden şekile bürünebilme, başka varlıkların suretini alabilme özelliği olduğu belirtilir. Belki de bu

nedenle perilerin “deniz kızı” şeklinde görünmesinin de mümkün olabileceği, deniz kızlarının aslında “su perisi” olduğu düşünülmüştür.

Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi’nde Deniz Kızı

Osmanlı şairlerinin deniz kızı algısına ışık tutacak bilgileri içeren bir kaynak da *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*’dir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla deniz kızının adı *Seyâhatnâme*’de 25 defa anılmıştır. Evliyâ Çelebi “deniz mâliki (12), deryâ mâliki (2), su mâliki (1), mâlik-i bahr (3), mâlik-i bahrî (1), mâlik (2)” gibi adlarla deniz kızlarından bahsetmiştir. Ayrıca belli bir denizi veya nehri mesken tutan deniz kızları için “mâlik-i Nîl (2), Nîl mâliki (1), Bahr-i Yûsuf mâliki (1)” gibi yer bildiren isimlendirmelere de başvurmuştur.

Evliyâ Çelebi’nin ifadelerinden, bir zamanlar Kâğıthane Deresi ve Nîl Nehri’nde deniz kızı yaşadığına inanıldığı anlaşılmaktadır. Evliyâ Çelebi, Kâğıthane Deresi civarındaki bir mesire alanından söz ederken halkın derede “deniz mâliki”ne yakalanmaktan korkarak yüzdüğünü şöyle anlatmıştır:

“Ve ta’tîl günleri niçe bin kayık ve peremeye süvâr olmuş niçe bin pîr [ü] cüvân âşıkân-ı sâdıkân bu câ-yı meserrete gelüp her biri birer güne cilvelenirler. Ba’zı cânlar mahbûbları ile mezkûr nehre girüp şinâverlik edüp birbirlerin bî-bâk der-âgûş ederler bir nehr-i mahabbetdir. Ammâ iki cânibinde olan dırahtların kökleri su içinde balık ağı şebekesi gibi olup ba’zı cânların ayağına ol kökler geçüp ‘Hay ‘deniz mâliki’ beni tuttu.’ deyüp havfından gark olur. Gâyet ihtirâz lâzımdır. Anda ise ‘mâlik’ olmak ihtimâli yokdur.” (Kahraman vd., 2011a: 1/238).

Ayrıca Evliyâ Çelebi hamam, deniz hamamı, kaplıca ve nehir gibi yerlerde yıkanan, yüzen ve eğlenen insanları genellikle deniz kızlarına benzetmiştir. Buralarda suya girip kucaklaşan sevgilileri genellikle birbirine benzer ifadelerle tasvir etmiştir. Hamam tasvirleri sırasında, hamama girenlerin deniz kızlarına benzetildiği bazı ifadeler şöyledir:

“Ve âb-ı tâhiri içre pençe-i âfitâb gilmânlar ‘mâlik-i bahr’ gibi şinâverlik etmede.” (Kahraman vd., 2011a: 1/160).

“Ve kubbe-i âlîsinin ortasında aşren-fe-‘aşr bir havz-ı azîmi var, cümle dil-berânlar onda ‘deniz mâliki’ gibi şinâverlik ederler.” (Kahraman vd., 2011a: 2/119).

“Cümle yedi yüz sarây hammâmı var. Her birinde hûr [u] gilmânları sîm-tenlerin nîlgûn fûtaya beden-i uryânın koyup havz-ı Şâfi’î’de ‘mâlik-i bahr’ gibi şinâverlik edüp uşşâklarıyla bilâ-vâsita kuç kucağ olup bir bucağ olurlar.” (Kahraman vd., 2011a: 2/128).

“Bu hammâma Balıklı hammâm derler. Havzunda mâl-â-mâl âdem gümüşi balıkları ve ‘âşık mâlikleri’ kâküllerin târumâr kılıp çîm-ender-çîm ve ham-ender-ham edüp riştesiyle uşşâkın gönlün kaydedüp kendüsi bî-kayd olur.” (Kahraman vd., 2011b: 9/16).

Kaplıca ve doğal havuzların tasvirleri sırasında, suya girenlerin deniz kızlarına benzetildiği bazı ifadeler şöyledir:

“Bu havz içre cemî’i âşıkân-ı sâdıkân müştâkân-ı ma’şûka ve yârân-ı bâ-safâlarıyla bilâ-vâsita kuç kucağ olup ‘mâlik-i bahr’ gibi şinâverlik edüp kimi perende-bâzlık, kimi rakkâslık edüp el ele verüp semâ’ ederler.” (Kahraman vd., 2011a: 3/225).

“Ol dahi bir mecma’ü’l-irfân-ı ârifân-ı uşşâkânların yeridir kim bu şehrin cemî’i mahbûbları bu havz-ı pâka uşşâklarıyla girüp gümüş balığı ve ‘deryâ mâlikî’ gibi bu âb-ı nâbda şinâverlik edüp uşşâklarıyla bilâ-vâsita kuç kucağ olup birbirlerin der-âgûş ederler.” (Kahraman vd., 2011a: 5/236).

“Kimisi mahbûblarıyla havz-ı Şâfi’iler içre perende-bâzlıklar edüp gavnâs-ı bahr-i ma’ârif-vâr ol gümüş balıkları gibi perî-peyker ve melek-manzar gulâm-ı nâ-resîdeler âşıklarıyla kuç kucak olup ‘deniz mâlikleri’ gibi şinâverlik edüp felekden kâm alırlar.” (Kahraman vd., 2011a: 5/309).

“Ve bu havz-ı azîm içre cemî’i Mostar şehrinin ve gayri kurâ vü kasabâtların mahbûbları kâküllerin târ kılup âşıklarıyla bu havz-ı tahûr içre şinâverlik edüp birbirleriyle ‘deniz mâlikleri’ gibi kuç kucak olup bilâ-vâsita birbirlerin der-âgûş ederek bahr-i ma’ârif gibi niçe gûne perendeler ve niçe gûne lu’bede-bâzlıklar edüp âşıkân-ı dil-nüvâzlık ederler.” (Kahraman vd., 2011a: 6/281).

“(…) havz içre ol kadar uryân benî âdem zâhir olup havz içre avret ve oğlan birbirleriyle güleşler edüp gûnâ-gûn fuşşiyât-ı cimâ’lar edüp ve niçe ‘su mâlikleri’ şekillerinde âdemler zâhir olup ağızlarından teferrüc eden âdemler üzre âteş-feşânlıklar edüp halkı kaçırdı ve kendüler dahi havz içre gâ’ib olurlardı.” (Kahraman vd., 2011b: 7/92).

“Ammâ mezkûr havzlarda cemî’i sıbyân, gılmân, dil-berânların sağır ü kebîrleri ‘mâlik-i bahrî’ gibi kâküllerini târ edüp beden-i uryân-ı sîm-tenlerin billûr fütalara sarup her bir havzda gümüş balıkları-misâl şinâverlik edüp her biri birer gûne san’at ile havzlara perende-bâzlık edüp birbirleriyle bilâ-vâsita kuç kucağ olup görüşüp öpüşüp oynaşırlar.” (Kahraman vd., 2011b: 8/55).

Deniz hamamına veya denize girenlerin deniz kızlarına benzetildiği bazı ifadeler şöyledir:

“Yine kayıklar ile cümle ahıbbâ her cum’a günleri bu Eyyûb şehri önündeki cezîreler mâbeynindeki halîclere girüp cümle âşıkân [u] ma’şûkân-ı müştâkân bilâ-vâsita birbirlerine der-âgûş edüp felekden kâm alup ‘deniz mâlikleri’ gibi âdem melekleri nîlgûn fûta ile şinâverlik ederler (...)” (Kahraman vd., 2011a: 1/196).

“Ve teferrücgâh-ı Kalamış Burnu, Kadıköy bağları ile Fener bağçesi mâbeyninde bir körfez içre beyâz kumsal bir bahrdır. Cümle dil-berân [u] âşıkân-ı sâdıkân anda ‘deniz mâlikleri’ gibi âdem mâlikleri ve melekleri şinâverlik idüp âşık [u] ma’şûk birbirlerin bilâ-vâsita kuç kucağ olup der-âgûş ederler bir teferrücgâh yerdir.” (Kahraman vd., 2011a: 1/235).

Nehirlere veya nehirlerdeki kanal ve haliçlere giren güzellerin deniz kızlarına benzetildiği bazı ifadeler şöyledir:

“Gâyetü’l-gâye dil-berân çokdur. Ekseri lutf-ı cemâlde ve hüsn-i i’tidâlde olup kelimâtları mevzûn, dişleri dürr-i meknûn ve kâkûl-i çîm-ender-çîm müşk-bârların târ kılup nehr-i Tunca ve Meriç [ve] Arda nehirlerinde ‘deniz mâlikleri’ gibi şînâverlik etdiklerinde uşşâkın aklı târmâr olur. Hakkâ ki sîm-endâm mahbûbları var.” (Kahraman vd., 2011a: 3/261).

“Ve Mısır’ın cümle dil-berânları bu halîce gelüp cân-ı cânânlar ol mahbûb cüvânânlar bilâ-hicâb fütasız uryânen halîce girüp sâf billûr nûr ten-i münevveri ile bahr-i ma’ârif-vâr gümüş balığı gibi şînâverlik edüp ‘mâlik-i Nîl-vâr’ gavvâslık ederlerken ba’zı âşıkân bu mâhî mâh-pâreleri dil riştesiyle sayd edüp der-kenâr ederler.” (Kahraman vd., 2011b: 10/154).

“Cümle hüsnîyyâtından biri budur kim niçe bin pençe-i âfîtabe ve meh-rû gulâm-ı meh-cebînler anadan doğma uryân olup ‘mâlik-i Nîl-misâl’ nehr-i Nîl’de şînâverlik edüp bilâ-vâsita ve bî-fûta âşık ile ma’sûk birbirlerin der-âgûş edüp kuç kucağ ve ber-bucağ ve bî-bıçağ râm olurlar.” (Kahraman vd., 2011b: 10/337).

“Ba’zı âşıkân ma’sûkuyla ‘deryâ mâliki-vâr’ şînâverlik edüp bilâ-vâsita kuç kucağ olacak bir cây-ı safâdır.” (Kahraman vd., 2011b: 10/359).

“Bu şehrin cümle mahbûb sıbyânları uryân u büryân mâhîves bu tur’ada ‘Nîl mâliki’ gibi şînâverlik edüp birbirlerin bilâ-vâsita ve bilâ-tekellûf der-âgûş ederler.” (Kahraman vd., 2011b: 10/389).

“Ve ricâl makûlesi ve sıbyân-ı dil-berânlar hod evlâ bi’t-tarîk mâ-i mâhî-vâr kâküllerin târmâr edüp ‘bahr-i Yûsuf mâliki’ gibi şînâverlik edüp uşşâkları ile alâ-mele’i’n-nâs birbirlerin bilâ-vâsita ve bî-fûta der-âgûş ederler, bir temâşâgâh-ı bahr-i Yûsuf’dur.” (Kahraman vd., 2011b: 10/513).

Evliyâ Çelebi’nin Müftî Yahyâ Efendi’ye ait olduğunu belirttiği ve alıntılacağı şu şiir parçası da dikkat çekicidir. Şiirde önce İstanbul’un güzellerinden bahsedilmiş, sonra da Kumkapı semtinde “deniz mâlikleri”nin oynadığı ifade edilmiştir:

Sanasın bâğ-ı cennetdir Edirne, Bursa, İslâmbol
Güzellerle müzeyyendir Edirne, Bursa, İslâmbol

Brusa kaplıcasında Edirne Tunca nehrinde

Stanbul Kumkapusu’nda deniz mâlikleri oynar¹ (Kahraman vd., 2011a: 1/250)

[= Edirne, Bursa ve İstanbul sanki cennet bahçesidir; Edirne, Bursa ve İstanbul güzellerle süslenmiştir. Bursa Kaplıcası’nda, Edirne’nin Tunca Nehri’nde ve İstanbul’un Kumkapısı’nda deniz kızları oynar.]

¹ Bu şiir parçası eserin 3. cildinde tekrar geçmektedir. Bununla birlikte şiirde 2. beytin ilk mısrası farklıdır ve şu şekildedir: “Birinin Tunca suyunda, birinin kaplıcasında” (Kahraman vd., 2011a: 3/265).

Evliyâ Çelebi, dalgıçların giyim kuşamından bahsederken bunların kulaklarında “deniz mâliki” saçları gibi saçları olduğunu şöyle anlatmıştır: “Ammâ bu talgıç tâ’ifeleri sâ’ir esnâflar gibi pür-silâh ve mülebbes değillerdir. Ancak bellerinde birer peştemâl ve ba’zılarının belinde yağlı hayâl balık kursağı ve uryân gavvâslarının bellerinde fütaları bile yok ve kulaklarında ‘deniz mâliki’ saçları ile uryânen alay ederler.” (Kahraman vd., 2011a: 1/271).

Evliyâ Çelebi, bir deniz yolculuğunda sandaldaki yolcularla atlattığı tehlikeyi anlatırken yüzerek kurtulan ve sandala çıkan Alî Efendi’yi dalgıçlık yapan bir “deniz mâliki”ne benzetmiştir: “Ânî gördük Menkub Kadısı Alî Efendi, ‘deniz mâliki’ gibi gavvâslık ederek bizim sandalımıza yakın gelüp gûyâ Cenâb-ı Bârî yârı kılıp kudret eliyle Alî Efendi’yi bizim sandala koyup on kişi olduk.” (Kahraman vd., 2011a: 2/71).

Evliyâ Çelebi, Atina’daki bir caminin haremi çevresinde, mermere yapılmış birçok resmin olduğunu belirtmiştir. Mermer kalıplara tasvir edilen çok sayıda somut ve soyut varlığın ismini tek tek saymıştır. Bu varlıklar arasında “deniz mâliki” de vardır (Kahraman vd., 2011b: 8/116).

Şuara Tezkirelerinde Deniz Kızı

Bazı tezkirelerde de çeşitli benzetmeler üzerinden “deniz mâliki” ve “mâlik-i deryâ” denen efsanevi varlık anılmıştır. Mesela Âşık Çelebi, II. Selîm Han’ı “kara ve denizlerin sultanı” olarak nitelendirdikten sonra, onun en hakir kulunun bile bir “deniz mâliki” kadar değerli olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Mücerred berr-i basîf degül, Baħr-i Muħiṭ daħı emrine fermân-berdür. Belki ednâ bendesi ‘deñiz mâliki’ olup melik-i milk-i deryâ-bâr, deryâ-yı iħsânında şinâverdür.” (Kılıç, 2010: 223-224).

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, “bahr” kelimesinin “deniz” ve “vezin” anlamlarını aynı anda hatırlatarak III. Murâd Han’ın şiirini “bahr” olmadan varlığını sürdüremeyen inci, balık ve deniz kızı gibi varlıklara şöyle benzetmiştir: “Dürer-i âbdâr u lü’lü’-i şâhvâr olduğı’çün aña baħr lâzım ve rûz-ı kâmilü’l-‘ayâr u sikke-i pür-revâc u i’tibâr olmağla şâħib-i vezn dâ’imdür. Bir mâhîdür ki deñizden cüdâ olmaz ve bir ‘mâlik-i deryâdur’ ki baħrden çıksa ħayât u baķâ bulmaz.” (Kutluk, 1989: 32).

Bütün bu örnekler deniz kızı efsanesinin hem halk hem de yazar ve şairler arasında bir karşılık bulunduğunu göstermektedir.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE DENİZ KIZI İLE İLGİLİ BENZETME VE ÖZELLİKLER

Klasik Türk şiirinde hem somut hem de soyut unsurlar zaman zaman deniz kızına benzetilmiştir. İncelenen beyitlerde, sık karşılaşılan bazı benzetmelerin yanı sıra nadiren karşılaşılan benzetmeler de yer almaktadır. Bu bölümde klasik Türk şiirinde geçen deniz kızı ile ilgili benzetme ve özelliklerin tamamını ortaya koymak gibi bir

iddiada bulunulmamıştır; taranan metinlerde karşılaşılan deniz kızı ile ilgili bazı dikkatler sıralanmıştır.

Ada/Yarımada

Aşağıdaki beyit, Şehdî'nin “nevruziye” türündeki bir kasidesinde geçmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, beyitte Girit Adası'nda bulunan Kandiye Kalesi'nin düşmesi, deniz kızının ele geçirilmesine benzetilmiştir. Beyitte Girit Adası, denizin ortasında uzanmış bir deniz kızı gibi düşünülmüş olmalıdır:

Alupdur al' a-i andiyeyi ol ti-i ahriyla

eküpdür zîr-i hükme mâlik-i deryâ-yı 'ummânı (Şehdî, t.y.: 40a)

[= O, kahrının kılıcıyla Kandiye Kalesi'ni almıştır; okyanusların deniz kızını bile hükmü altına almıştır.]

Başka şairlerin de ada veya yarımada şeklindeki yerleşim yerlerini zaman zaman deniz kızına benzettiği görülmektedir. Şinâsî'nin İstanbul'u deniz kızına benzettiği şu cümlesi buna örnektir: “İstanbul beldesi, Avrupa'nın kenar sahilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir ‘mâlike-i deryâdir’ ki mânendi zîr-i eflâkte mer'î olmaz; illâ ki âyine-i âb-dârı olan safha-i Halicinde mün'akis sûret-i bî-karârıdır.” (Parlatır ve Çetin, 2005: 161).

Adam Kapma/Kaçırma

Deniz kızlarının saçlarını gemi dümenlerine dolayıp gemileri girdaba çektiklerine ve batırdıklarına inanılır. Ayrıca denizcilerin merakını tetikleyerek onları felakete sürükledikleri söylenir. Deniz kızı güzel olduğu kadar tehlikelidir de. Deniz kızlarının güzelliğine aldananlar ve peşine düşenler gizemli bir şekilde ortadan kaybolurlar.

Klasik Türk şiirinde de deniz kızlarının adam aldatma ve adam kaçırma gibi özelliklerine değinilmiştir. Hüdâyî'nin aşağıdaki beytine göre sevgilinin duru yüzü bir güzellik denizidir; yüzünde gezinen saç da deniz kızıdır. Deniz kızı adam kapmakla meşhurdur; sevgilinin saç ise gönül kapmakla meşhur bir deniz kızıdır:

Yüzde zülfüñ mîr-i bar-i hüsn olup diller alur

Hüydür merdüm-rübâlık mâlik-i deryâlaruñ (Kaçalın, 2016: 252)

[= Saçların (duru) yüzünde güzellik denizinin beyi olur, gönülleri kapıp götürür; (ne de olsa) adam kapmak deniz kızlarının huyudur.]

Ben

Klasik Türk şiirinde sevgilinin duru yüzü ve yanakları suya veya denize benzetilir. Hâletî'nin aşağıdaki beytine göre de sevgilinin duru yanakları güzellik denizidir; bu denizde bulunan benleri ise birer deniz kızıdır. Güzellik denizini mesken tutan bu deniz

kızları aldatıcı ve cazibelidir; insanı her an tehlikeli sulara çeker:

Baħr-i ħüsn oldu ruħuñ her biri ol ħállereñ

Bir deñiz málíkídür ádemi deryāya çeker (Kaya, 2017: 305)

[= Yanakların güzellik denizi oldu, (yanaklarındaki) o benlerin her biri de insanı denize doğru çeken bir deniz kızıdır.]

Gümüş Beden

Deniz kızının belden aşağısının balık şeklinde olduğuna inanılır. Deniz kızının balık gibi parlaması edebî metinlerde “gümüş bedenli” olarak anılmasını sağlamıştır. Mesela, Evliyâ Çelebi'nin deniz kızına benzediği güzelleri “sîm-ten” (Kahraman vd., 2011a: 2/128; Kahraman vd., 2011b: 8/55) ve “sîm-endâm” (Kahraman vd., 2011a: 3/261) diye nitelenmesi dikkat çekicidir.

Belîğ, tayin edildiği görev gereği Mudanya'dan Tokat'a giderken İstanbul'da, Kavak istikametinde dayanılmaz bir hava muhalefetiyle karşılaşır. Neyse ki Kavak'ta bindiği kayıkta bulunan genç bir yol arkadaşı hoş sohbeti ve saygılı tavırlarıyla Belîğ'i teselli eder. Belîğ, çok beğendiği ve ayrılırken üzüntü duyduğu bu yol arkadaşını (Abdulkadiroğlu, 1985: 76) denizde karşısına çıkan, gümüş bedenli bir “mâlik-i deryâ”ya benzetir:

Zevrağa bindim olup yola revân

Rûzgâr idi baña keşti-bân

[= Kayığa binip yola koyuldum; benim kaptanım ise rüzgârı.]

Tâze bir pâdişeh-i mülk-i bahâ

Baħr içinde âşinâ oldu baña

[= Zarafet ülkesinin taze bir padişahı denizin içinde bana görünürdü/dost oldu.]

Ser-i şem' üzre olan dūdāsâ

Eksik olmadı serimden sevdâ

[= Sevda, mumun tepesinde bulunan duman gibi, başımdan eksik olmadı.]

Şanki bir mâlik-i deryâ idi ol

Sîm-ten kâmet-i bālâ idi ol (Abdulkadiroğlu, 1985: 81)

[= O sanki bir su perisiydi; o, gümüş bedenli ve uzun boyluydu.]

Hayal

Rüşdî'nin aşağıdaki beytinde sevgilinin hayali de deniz kızına benzetilmiştir. Buna göre âşığın yaşlı gözleri bir denize dönmüştür. Sevgilinin hayali, bu yaşlı gözlerde

canlandığında denizde gezinen bir deniz kızına benzer. Deniz kızı denizi mesken tutmuştur; sevgilinin hayali de âşığın denize dönen yaşlı gözlerini. Öyleyse sevgilinin hayali de âşığın gözyaşı deryasına durmadan gelip giden bir deniz kızıdır:

Bir nefes olmaz hayālūñ dīde-i terden cüdā

Çeşm-i giryānumda o şu mālīkidür gūyiyā (Ekici, 2006: 327)

[= Hayalin şu nemli gözlerimden bir nefes olsun ayrılmaz; sanki o, ağlayan gözlerimde (barınan) bir su perisidir.]

İnci

Deniz kızının denizi hâkimiyeti altında bulundurduğuna inanılır. Onun denizdeki değerli taşların da sahibi olduğu ve bunları dilediğine verdiği düşünülmüştür (Tökel, 2016: 357). Bu nedenle deniz kızı şiirlerde denizden çıkarılan inci ve mercan gibi değerli taşlarla bir arada anılmıştır.

İnanışa göre deniz kızı gemi batırmak için saçını gemi dümenine doladığı sırada görülebilirse gemiyi altınla doldurur (Onay, 2009: 317). Deniz kızının belden aşağısı balık şeklindedir ve gümüş renkli pullarla ıslıl ıslıl parlar. Buna denizden getirdiği parlak altın, inci ve mercanlar da eklenince deniz kızı şairlerin gözünde rengârenk ve ıslıtlı bir güzelliğin simgesi hâline gelmiştir.

İnanışa göre aynı zamanda usta bir dalgıç olan deniz kızı, denizin derinliklerinde bulunan inci, mercan gibi değerli taşlara kolayca ulaşır ve bunları sevdiği insanlara hediye eder. Şehdî, Sultan III. Ahmed Han hakkında yazdığı bir kasidesinde padişah gemiyle gezintiye çıktığında deniz kızının ona inciler saçtığını belirtmiştir. Kasidede geçen aşağıdaki beyte göre deniz kızı, padişaha bir ikramda bulunmak ve hediye vermek istediğinde sahip olduğu incileri saçmaktadır:

Kaçan fülk-i felek-peymā ile seyr-i kenār étse

Éderdi mālīk-i baħr aña gevher-pāş īşārı (Şehdî, t.y.: 28b)

[= O, dünyayı dolaşan gemisiyle sahilde ne zaman gezinse deniz kızı ona inci serperek ikramda bulunurdu.]

III. Ahmed Han'ın oğlu şehzade Abdülmâlik'in doğumu üzerine yazılmış bir "vilâdetnâme"de, deniz kızının şehzadenin doğuşunu müjdeleyen davulun sesini duyduğunda aniden ortaya çıktığı ve sevinçten inciler saçtığı belirtilmiştir. Bu beyitten anlaşıldığına göre deniz kızının bazı özel günlerde ortaya çıkarak getirdiği değerli hediyelerle devlet erkânının sevincine iştirak ettiği varsayılmıştır:

Gūş édüp kūs-ı beşâret mālīk-i deryā daħı

Dür-feşān oldı şadefden şanma mevc üzre ħabāb (Şehdî, t.y.: 75a)

[= Dalgaların üstündekileri su kabarcığı sanma; (belli ki) davulun verdiği müjdeyi duyunca deniz kızı da istirdiyeden inciler saçtı.]

Kalem

Nef'î'nin aşağıdaki beytinde memduhun temiz mizacı bir inciye benzetilmiştir; bu inci cömertlik istiridyesinde bulunmaktadır. Ayrıca onun kalemi de hüner denizindeki bir deniz kızına benzetilmiştir.

Byte göre, hüner bir denizdir; hüner denizinde oynatılan kalem ise bir deniz kızıdır. Kalem denen deniz kızı, hüner denizinde inciler yani inci gibi sözler bulur. Sonra da bu incileri cömertçe etrafa saçar:

Hüner güyâ deñizdür mâliki kil-k-i güher-pâşuñ

Kerem güyâ şadefdür tab'-ı pākūñ dürr-i şehvârı (Akkuş, 1991: 353)

[= Hüner sanki bir denizdir, onun perisi ise senin inciler saçan kalemindir. Cömertlik sanki bir istiridyedir, senin pak yaratılışın ise onun iri incisidir.]

Kaş

Necâî'nin aşağıdaki beytinde “mâhî” (balık) kelimesi deniz kızı anlamında kullanılmış, sevgilinin kaşları insanı denize çeken bir deniz kızına benzetilmiştir. Byte göre âşığın gönlü sevgilinin su gibi duru yüzünde savrulan bir kayıktır. Sevgilinin duru yüzü bir deniz, orada uzanan kaşları da birer deniz kızıdır. Kaşlar, deniz kızı olduğunda yüze dökülen saçları bir halat gibi kullanıp gönül kayığını yakalar. Çene çukuru denen derin girdabın yakınlarından geçen gönül kayığı, girdapların yakınlarında deniz kızı olabileceği ihtimalini gözden kaçırmış ve kaşlar, gönül kayığını deniz kızı gibi kapmıştır:

Kaşlaruñ çāh-ı zekāndan rismān-ı zülf ile

Çekdi gönlüm zevraķın mâhî gibi gird-ābdan (Tarlan, 1963: 377)

[= Kaşların saçının urganıyla çenenin çukurundan gönlümün sandalını deniz kızı gibi girdaba çekti.]

Ahmet Talât Onay bu beyti açıklarken deniz kızlarının girdaplara yakın yerlerde bulunduğu ve saçını gemilerin dümenine dolayarak onları girdaba çektiğine dair inanışlardan bahsetmiştir (Onay, 2009: 317). Beyitte girdap, deniz kızı, saç ve kayık bu inanışlar sebebiyle bir arada anılmıştır.

Ayrıca deniz kızının belden aşağısı balık şeklindedir; bu bakımdan beyitte deniz kızı “mâhî” adıyla anılmış olabilir. Klasik Türk edebiyatında kaş, şekli ve oynaklığı bakımından sık sık balığa benzetildiğinden kaşın, vücudu balığı andıran deniz kızına da benzetilmesi olağan karşılanabilir.

Komutan/Hükümdar

İnanışa göre deniz kızları gemileri batırabilecek ve denizcileri esir alabilecek kadar güçlüdür. Denizlerin inci, mercan ve altın gibi değerli kaynaklarını elinde bulunduracak

kadar da zengindir. Deniz kıızı denizler altındaki ülkeye hükmeden bir sultan olarak görüldüğünden deniz canlılarının da deniz kızının emri altında olduğu düşünülebilir. Gemicileri esir alan, değerli madenleri elinde bulunduran, denizin ve deniz canlılarının hâkimi olan bu varlık, aynı zamanda balıkları da asker gibi emrinde bulunduran bir hükümdara benzetilmiştir.

Aşağıdaki beyitler Sultan III. Ahmed Han'ın damadı olan Vezir Ali Paşa'nın Bilâd-ı Cezâyir-i Mora'da kazandığı başarı üzerine yazılmış, "zafernâme" türünde bir kasidede geçmektedir. Kasidenin "Vasf-ı Âmeden-i Mâlik-i Bahr" başlığı altında verilen 4 beyitlik bölümünde "mâlik-i bahr" adlı esrarengiz bir varlıktan bahsedilmiştir. Kasidede anlatıldığına göre savaş gemileriyle sefere çıkan Kapudan Paşa'yı "mâlik-i bahr" adı verilen gizemli bir varlık karşılar. Denizdeki balıklara benzeyen, pullu zırhlar giymiş ordusuyla Paşa'nın yanında olduğunu gösterir, sonra da Paşa'ya inciler saçarak ortadan kaybolur:

Vaşf-ı Âmeden-i Mâlik-i Bahr

Geldi endüh-ı şükûh ile aña mâlik-i baħr

‘Arz-ı âlây-ı cüyüş êtdi o deryâ-yı himem

[= Su perisi, onun heybetinden kaygılanarak ona geldi; o yardım deryası, kendi asker alayını arz etti.]

Kimisi dal kılıç kimisi kalkan be-düş

Cümle olmışdı zırh-püş meger mâhî-i yem

[= Kimisi yalın kılıç, kimisinin de omzunda kalkan; âdeta hepsi denizdeki balıklar gibi zırh giymişlerdi.]

Ni‘ am-ı mâ-ħazar [u] laħm-ı tarî gün-â-gün

Bezî êdüp eyledi envâ‘-ı nûvâzişle kerem

[= Hazır edilmiş nimetleri ve çeşit çeşit taze eti bol bol verdi; türlü iltifatlarla cömertliğini gösterdi.]

Şanki kâlâ-yı ħulûş ile o dârâ-yı baħr

Dürr-i nâ-süfteler işâr êderek gitdi o dem (Şehdî, t.y.: 54a)

[= O denizler hükümdarı sanki samimiyet sermayesinden delinmemiş inciler saçarak o anda gidiverdi.]

Yukarıdaki beyitlerde Paşa'nın denizlere hâkim, büyük bir denizci olması dolayısıyla "denizler sahibi, denizler hâkimi" anlamında "mâlik-i bahr" lakabıyla anıldığı da akla gelebilir; fakat burada sözü edilen "mâlik-i bahr", Kapudan Paşa değil ona yardıma gelen, inciler saçan ve aniden ortadan kaybolan başka bir varlıktır.

Şehdî, “Târîh-i Vilâdet-i Sultân Nu‘mân” adlı bir kasidesinde de “mâlik-i deryâ” ve mâlik-i bahr” adlarıyla andığı bir varlıktan bahsetmiştir. “Mâlik-i bahr”, şehzade Nu‘mân’ın doğumu münasebetiyle ordusuyla ortaya çıkar ve bir sevinç gösterisinde bulunur. Bu ordu, pullu zırhlar giymiş askerlere benzeyen balıklardan oluşmaktadır. Bu sırada “neheng” adı verilen deniz canlısı da onlara iştirak eder ve âdeta “mâlik-i bahr”in kapudanı gibi davranır:

Donandı mâlik-i deryâ cüyüş-ı yem-ğurüşın hem
Zırh-püş oldı mâhiler édüp pür-mevc ‘ummânı

[= Deniz kızı da denizi gürüldeten askerlerini donattı; balıklar zırhlar giyip denizi dalgalarla doldurdu.]

Kimisi dal kılıç kimi siper-ber-düş idi anuñ
Hünerler gösterüp eylerdi bâzî gūy u çevgānı

[= Onların kimisi yalın kılıçtı, kimisinin de omzunda kalkan bulunuyordu; hünerler gösterip çevgân (polo) oyunu oynadılar.]

Kimi sengin-cünbiş kimi simin-ber olup ğavvāş
Nişār eylerdi aña gevher-i pür-tāb [u] mercānı

[= Kimi vakur hareketlerle, kimi de gümüş göğsüyle dalgıç olup ona çok ışıltılı inciler ve mercanlar saçardı.]

Vèrüpdür revnağ u zînet bu âyin-i donanmaya
Neheng olmışdı ol dem mâlik-i bahrün ğapudanı (Şehdî, t.y.: 74a)

[= Bu, donanmanın âdetlerine ayrı bir ışıltı ve süs kattı; o anda neheng de deniz kızının kapudanı olmuştu.]

Yukarıda “mâlik-i deryâ” adıyla anılan varlığın bir gemi olduğu, deniz kızına benzetilen bir gemiye bu ismin verildiği de akla gelebilir; fakat bahsedilen varlık önce “mâlik-i deryâ”, sonra “mâlik-i bahr” adıyla anılmıştır. Ortada özel bir gemi ismi olsaydı geminin tek bir isimle anılması gerekirdi. Bu bakımdan beyitlerde anılan varlığın bir gemi olma ihtimali de zayıftır. Anlaşıldığı kadarıyla şair, deniz kızının savaşlarda ve özel törenlerde emrindeki deniz canlılarıyla Osmanlı donanmasına eşlik ettiğini varsaymaktadır.

Şehdî, Sultan III. Ahmed Han hakkında yazdığı “sıhhatnâme” türünde bir tarih kasidesinde de “mâlik-i bahr” adlı bu varlığın denizde padişahı karşıladığını belirtmiştir. Bu kasidede geçen aşağıdaki beyte göre “mâlik-i bahr”, Kapudan Paşa’nın yanı sıra denize açılan padişahı da karşılamak üzere zaman zaman ortaya çıkmaktadır:

Lenger-endāz olunca deryāya
Mâlik-i bahr êderdi istikbāl (Şehdî, t.y.: 31b)

[= O, çıpasını denize attığında deniz kızı onu karşılamaya çıkardı.]

Korku/Tehlike

Deniz kızı her ne kadar güzelliğiyle öne çıksa da olağanüstü bir yaratık olduğundan insanlarda korku uyandırmıştır. Yunan mitolojisinde deniz kızına benzer özellikler gösteren “sirenler”in gizemli sesler çıkararak denizcileri etki altına aldıkları ve ölümüne sürüklediklerine inanılır (Tökel, 2016: 357). Deniz kızlarının saçlarıyla gemileri girdaba sürükleme, denizcilerin yolunu şaşırtma ve adam kaçırma gibi tehlikeli yönleri olduğuna da inanılmıştır.

Şinâsî'nin aşağıdaki şiirinde deniz kızının güzel olduğu kadar tehlikeli de olduğu vurgulanmıştır. Buna göre sevgili, âşığa eziyet ederek onun kan ve gözyaşı içine batmasına sebep olur; bu yüzden insanı suya boğan ve helak eden bir deniz kızına benzer:

Gören saçın arasından yüzün parıltısını

Sanır ki kare bulutun içinde gün doğmuş

Yanında kan ile yaş içre kaldığım görüp el

Demez mi kim birini su kızı suya boğmuş (Parlatır ve Çetin, 2005: 23)

Kânî'nin Kapudan Hasan Paşa'ya yazdığı, denizcilik terimleriyle örülü bir kasidesinde deniz kızı, sahildeki halka kötü davranan bekçilerle birlikte korkutucu ve rahatsız edici bir tip olarak görülmüştür. Kasidede geçen aşağıdaki beyitlere göre Kapudan Hasan Paşa'nın gölgesi hangi sahile mehtap gibi düşerse oradakiler “mâlik-i yem” yani “deniz kızı” korkusundan emin olurlar; sahilde huzur ve güven içerisinde vakit geçirirler:

O sâhil sâye-i meh-pâresinde mâh-tâb eyler

Ne bîm-i mâlik-i yem ne hirâs-ı şaḥne-i inhâ

Nêce âsûde olmazlar o sâhil sâye-cüyânı

Ki şalmış sâye anda ḥazret-i Ğâzî Ḥasan Paşa (Yazar, 2006: 246)

[= Onun ay parçasını andıran gölgesi o sahilde mehtap olur; orada ne deniz kızı korkusu ne de ihbarcı bekçi korkusu (var). O sahilde himaye isteyenler nasıl huzur bulmasın! Çünkü oraya Gazi Hasan Paşa hazretlerinin gölgesi düşmüş.]

Şiirlerde, denizlere hâkim olduğuna inanılan ve korkulan bu varlığı hükmü altına alabilmek bir övgü vesilesi olarak özellikle vurgulanmıştır. “Kapudan” devlet adamlarını övmek için yazılan şiirlerde onların deniz kızlarını hükmü altına alma ve deniz kızlarına söz geçirebilme özellikleri dile getirilmiştir. Kapudan İbrâhîm Paşa'ya ithafen yazılmış bir “zafernâme”de geçen şu beyitte de Paşa'nın deniz kızını dahi emri altına alabilmesi denizlere olan hâkimiyetine delil gösterilmiştir:

Sensin ol ğâzî-i ḳapudan veĝâ-endîşe kim

Mâlik-i bahr oldı ol dem emrũññ fermân-beri (Şehdî, t.y.: 76b)

[= Hep savaş düşünen o gazi Kapudan sensin! Öyle ki deniz kızı bile o anda senin emirlerini yerine getirdi.]

Köşk

Nâbî, Sultan IV. Mehmed Han'ın Beşiktaş'taki kasrına tarih düşürmek amacıyla yazdığı "kıt'a-i kebîre"de deniz kıyısındaki kasrı deniz kızına benzetmiştir. Beyte göre sahildeki kasır, deniz kıyısında boylu boyunca uzanmış bir deniz kızı gibidir. Bu deniz kızı, tan yelinin bir tarağı, dalgaların ise saçı andırdığını ve rüzgârın âdetâ denizin saçlarını şekillendirdiğini görür. Tan yelinin kendi saçlarını da okşaması için deniz kenarında edalı ve işveli bir peri gibi saçlarını açarak bekler:

Şâne-i bād-ı şabâyı zülf-i mevc üzre görüp

Ṭurrasın açmış leb-i deryâda mânend-i perî (Bilkan, 1997: 215)

[= (O köşk), tan yeli denen tarağı dalgaların saçları üzerinde (dolaşırken) görmüş, denizin kenarında bir peri gibi saçlarını açmış.]

Melek

Deniz kızları güzellikleriyle meşhurdur ve zaman zaman "su perisi" olarak da anılır. Deniz kızları peri sayıldığı gibi, başka bir soyut varlık olan meleğe de benzetilebilir.

Enverî'nin aşağıdaki beytinde aşk denizi ile gökyüzü arasındaki benzerlikler vurgulanmış, deniz kızları gökteki meleklerle benzetilmiştir. Buna göre hem deniz hem de gökyüzü mavidir ve uçsuz bucaksızdır. Gökte melekler varsa denizde de deniz kızları vardır. Gökte bulutlar varsa denizde de dalgalar vardır. Gökteki yıldızlara karşılık denizin de sayısız su kabarcığı vardır. Göğün parlak hilali varsa denizin de hilal şeklindeki ışıltılı balığı vardır. Öyleyse aşk denizi de aslında gökyüzünü andıran ve onu aratmayan bir yerdir:

Deñiz mâlikleri cānâ melekler miğler mevci

Ḥabâb encüm kıluñ deryâ-yı 'ışkuñ mâhı mâhidür (Mecmû'a-i Eş'âr, t.y.: 91b)

[= Ey can! Aşk deryasının deniz kızlarını melekler, dalgalarını bulutlar, su kabarcıklarını yıldızlar, balığını ise (yeni) ay gibi farz edin.]

Husrev'e göre sevgili, öyle ak ve pak bir güzelliğe sahiptir ki ya nurlarla kaplanmış bir melek ya da Akdeniz'de yaşayan bir deniz kızı olsa gerektir:

Yâ meleksin güzelüm ḥüsnuñi ğarķ etmiş o nūr

Akdeñiz içre yâḥud mâlik-i deryâsın sen (Akdeniz, 2016: 198)

[= Güzelim! Sen ya güzelliği nura boğulmuş bir meleksin ya da Akdeniz içinde bir deniz kızıydın.]

Peri

Perilerin çeşme, pınar vb. sulak yerlerde yaşadığına dair yaygın bir inanış vardır. Bu inanış, daha büyük su kaynakları olan denizlerde de hüküm süren, deniz kızı/su perisi gibi varlıkların olabileceği inancına dayanak teşkil etmiş olabilir.

Beyânî, “ey perî” redifli bir gazelinde sevgiliyi önce çeşme çevresini mesken tutmuş bir periye, sonra da deniz kızına benzetmektedir. Buna göre sevgili bir peri olduğunda âşîğın yaşlı gözü onun mesken tutacağı bir pınara döner. Sevgili bir deniz kızı olursa âşik bu kez de onun barınacağı engin bir denize dönüşür:

Gerçi kim gözden nihânsın görmege dîdârûñı

Çeşmesâr-ı dîdede ümmîd-vâruz ey perî

[= Ey peri! Gerçi gözlerden gizlenirsin ama senin yüzünü gözümüzün pınarında görebileceğimizden ümitliyiz.]

Mâlik-i deryâ iseñ sen zülf-i ‘anber-bâr-ıla

Mevc-âver biz de bañr-i bî-kenâruz ey perî (Başpınar, 2008: 652-653)

[= Ey peri! Sen şu amber kokan saçlarınla bir deniz kızı olsan biz de ucu bucağı olmayan, dalgalı bir deniziz.]

Saç

Deniz kızları güzel ve güçlü saçlarıyla meşhurdur; bu nedenle klasik Türk şiirinde deniz kızları zaman zaman “saç, turra, zülf” gibi kelimelerle bir arada anılır. Âlî’nin aşağıdaki beytine göre deniz kızının öyle uzun saçları vardır ki kayık onun saçlarını taramak için küreklerini kaydırarak bir tarağa dönüşür. Kayık tarak olduğunda kayığın sıra sıra dizilmiş kürekleri de bu tarağın dişleri gibidir:

Küregin kayduruban tırdı birez deryâda

Zülfine şundi deñiz mâlikinüñ şâne kayık (Aksoyak, 2018: 163)

[= Kayık, küreklerini kaydırarak denizde biraz durdu; sanki deniz kızının saçlarına (dişleri küreklerden oluşan) bir tarak sundu.]

Klasik Türk şiirinde sevgilinin saçıyla âşîğa tuzak kurması, onu yakalaması ve esir etmesi yaygın bir hayaldir. Deniz kızının da saçını gemi dümenlerine dolayarak denizcileri yakaladığı, girdaba çektiği ve helak ettiği söylenir. Bu nedenle deniz kızının saçları, sevgilinin saçları gibi, bir güzellik unsuru olmanın yanı sıra etkili bir silah olarak da görülebilir. Beyânî’ye göre sevgili, deniz kızına dönüştüğünde saçlarını bir kement gibi kullanarak âşîğı yakalar ve kendine esir eder:

Dil-i şeydâyı zülf-i ‘anber-efşânyıla bend etmiş

Deñüz ol mâlik-i deryâ-yı hüsne imtinân etsün (Başpınar, 2008: 537)

[= O güzellik denizinin perisi, deli gönlümü amber saçan saçlarıyla bağlamış; söyleyin de memnun olsun.]

Aşağıdaki ilk beyitte Sun'î, ikinci beyitte ise Âlî uzun saçlı ve kâküllü güzellerin saçlarıyla meşhur olan deniz kızına benzediği konusunda hemfikirdir. Şairlere göre âşığın gözyaşları deryaya dönmüştür. Uzun saçlı güzellerin görüntüsü âşığın gözyaşlarına yansırsa gözyaşları deniz kızlarıyla dolu bir denizi andırır:

Müzellef biñ güzeller şüreti ' aksıyla bu eşküm

Deñiz mâlikleri oynar hemânâ Şun' î deryâdur (Yakar, 2018: 64)

[= A Sun'î! Şu gözyaşlarıma, binlerce zülüflü güzelin görüntüsü yansılıkça (gözyaşlarım) sanki deniz kızlarının oynadığı bir derya olur.]

Degül deryâ-yı eşküm seyr eden sādât-ı gīsūdār

Deñiz mâlikleridür baħr-i ħazrâ-fâmdan çıkmış (Aksoyak, 2018: 797)

[= Gözyaşı denizimde dolaşan (aslında) uzun saçlı ulular değildir; onlar yeşil renkli bir deryadan çıkmış deniz kızlarıdır.]

Âşık, sevgilinin su gibi temiz ve duru yüzünde duran saçlarını da bazen bir deniz kızına benzetebilir. Sehî'ye göre sevgilinin yanağı duru bir sudur; bu suyun üstünde uzanan saçı ise bir deniz kızıdır. Bu deniz kızı, yanak denen güzellik denizinin kenarında pusuda bekler; kendisine yaklaşan âşıkları büyüler ve alıp götürür:

Şan deñiz mâlikidür âb-ı ' izâruñda şaçuñ

Ĥüsn deryası kenârında turup âdem alur (Yekbaş, 2010: 216)

[= Yanağının denizinde duran saçın sanki bir deniz kızıdır; o güzellik denizinin kenarında durup da adam kapar.]

Sevgilinin duru yüzü bir güzellik denizidir; bu denizin dalgası ise yüze dökülen dalga dalga kâkülleridir. Âsaf'a göre bu dalgalı kâküller güzellik denizine yaklaşan âşık gönülleri kapıp götürür; bu bakımdan güzelliğiyle adam aldatıp kaçırın deniz kızlarına benzer:

Yüzde ħurrañ mevc-i baħr-i ĥüsn olup diller alur

Şânıdur âdem-firîbliķ mâlik-i deryâlaruñ (Kaya, 2009: 655)

[= Senin yüzündeki kâküller de deniz kızları gibi adam aldatmakla meşhurdur; güzelliğinin denizinde bir dalgaya dönüşüp gönülleri alır götürür.]

Nev'î-zâde Atâyî de "Sâkînâme"sinde denizde yüzen güzelleri tasvir ederken onların kıvrım kıvrım saçlarını adam kapan, aldatıcı deniz kızlarına benzetmiştir:

Firîbende zülf-i ĥam-ender-ĥamı

Deñiz mâlikidür alur âdemi (Kuzubaş, 2009: 145)

[= Aldatıcı, kıvrım kıvrım saçları deniz kızıdır, adamı kapar.]

Şair

Hâfız Ahmed Paşa'nın aşağıdaki beytinde aynı zamanda şair olan padişahın şair alanındaki yeteneği övülmektedir. Buna göre padişah öyle fasih sözler söyleyen bir şairdir ki fesahat denizinin perisi sayılabilir. Fesahat bir deniz ise şair bu denizin perisi, onun fesahat denizinden getirdiği şiirler ise değerli birer incidir:

Sensin ol mâlik-i deryâ-yı feşâhat ki eger

Söyleseñ nazm-ı güher-bâruñ olur dürr-i şemîn (Uysal, 2010: 126)

[= Fesahat denizinin o perisi sensin; öyle ki eğer bir konuşsan cevher yağdıran şiirlerin değerli birer inciye döner.]

Şeker

Prof. Dr. Ahmet Atillâ Şentürk, Bâlf'nin aşağıdaki beytinden hareketle Osmanlı döneminde deniz kızı inancının halk arasında yaygın olduğunu, hatta bir sünnet düğünü için deniz kızı şeklinde şekerler bile üretildiğini belirtmektedir (Şentürk, 2019: 104). Beyte göre deniz kızları şeker olduğunda onların yüzeceği deniz de olsa şerbet olur:

Yapdılar cümle deñiz mâlikini şekerden

N'ola ger şerbete tebdil édeler 'ummânı (Sinan, 2004: 112)

[= Bütün bu deniz kızlarını şekerden yaptılar; denizi de bir şerbete dönüştürseler şaşılır mı?]

Sevgili

Klasik Türk şiirinde güzelliği ve saçlarıyla anılan deniz kızı birçok defa sevgiliye benzetilmiştir. Azîzî'ye göre güzeller arasında ay gibi parlayan sevgili sanki bir deniz kızıdır. Sevgilinin oynak kaşları ise su gibi duru yüzünde hayat bulan iki parlak balıktır:

Hüblar içre deñiz mâlikidür şanki o mâh

Baħr-i ħüsne iki kaşı iki ğarrâ mâhî (Ersoy, 2013: 277)

[= O ay parçası sanki güzeller içinde bir deniz kızıdır; onun iki kaşısı ise güzellik denizinde iki parlak balıktır.]

Sevgilinin yüzü su gibi pürüzsüzdür, sevgili duru bir güzelliğe sahiptir. Bu bakımdan güzellik denizinde bir su perisini andırır. Enverî'ye göre sevgili su perisine dönünce dalga dalga saçlarıyla âşığı denizler gibi coşturur. Bu aşk fırtınasının kargaşasında âşığın gönlünü kapıp götürür:

Kapdı gönlüm yine bir baħr-i melâhat mâliki

Zülfî emvâcın görüp deryâ gibi cüş eyledüm (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 130)

[= Yine güzellik denizinin bir perisi gönlümü kaptı; onun saçlarının dalgalarını görüp denizler gibi coştum!]

Hüdâyi'ye göre âşığın gözyaşları öyle çoktur ki gözleri yedi deryayı aratmaz; ama âşik gözünün her perdesinde sevgiliyi görür. Âşığın gözleri yedi deryaya dönse de her deryada sevgilinin hayali canlanır. Öyleyse sevgili âdeta yedi deryaya hâkim bir deniz kıızıdır. Sevgilinin görüntüsü ve yansıması âşığın yaşlı gözlerinde bir deniz kıızı gibi sürekli gezinir:

Çeşmümüñ her perdesinde cilvegerdür ‘ aks-i döst

Beñzer ol şeh mâlikidür bu yedi deryâlaruñ (Kaçalın, 2016: 250)

[= (Yaşlı) gözümün her perdesinde dostun yansımaları beliriyor; sanki o sultan, (gözyaşlarımdan oluşan) bu yedi deryanın perisidir.]

Gözyaşları, bazen bir araya gelir ve deniz kıızı olan sevgilinin yüzmesi için bir deryaya döner; bazen de tane tane dökülen incilere dönüşür ve sevgilinin ayağına saçılır. Beyânî'ye göre âşik, sevgilinin eşsiz güzelliğini bir kez olsun göstermesi için can atar ve deniz kızları incilerden hoşlandığı için sevgiliyi görünce ona inci tanelerini andıran sevinç gözyaşlarını saçar:

Eylese ‘ arz-ı cemâl ol mâlik-i deryâ-yı hüsñ

Dür-feşân olur zemîne dide-i nemnâkümüz (Başpınar, 2008: 368)

[= O güzellik denizinin perisi güzel yüzünü bir gösterse nemli gözlerimiz zemine inciler saçar.]

Nev'î'ye göre sevgili, âşığa karşı olgun ve cömert davranan bir deniz kıızı olmalıdır. Olgunluk denizinde hoşça vakit geçiren dostlara şiir okumalıdır. Sevgili, deniz kızına döndüğünde onun sunacağı kadeh de aynı zamanda gemi anlamına gelen “sefine” kadeh olmalıdır:

Mañbüb odur ki mâlik-i bañr-i kemâl olup

Şi‘ r okuya sefine şuna âşinâlara (Tulum ve Tanyeri, 1977: 499)

[= Sevgili dediğin, olgunluk denizinin perisi olur; dostlara şiir okur, sefine (kadeh) sunar.]

Sevgili öyle bir deniz kıızıdır ki âşıklara “sefine” kadeh sunmasının yanı sıra “keşti”ye binebilmekte, “zevrağ” sürebilmektedir. Nahîfi'ye göre gemiye binebilen, kayık sürebilen bir deniz kıızıyla karşılaşmak âşığı hem sevindirir hem de hayrete düşürür:

Keştiye binmiş gelür gördüm o şuh-ı şivekâr

Mâlik-i deryâ ‘ acebdür kim ola zevrağ-süvâr (Aypay, 1992: 714)

[= Gördüm ki o cilveli şuh, bir gemiye binmiş geliyor; bir deniz kıızının kayık sürebiliyor olması ne tuhaf!]

Azîzî'nin aşağıdaki beytine göre Tophane'ye gitmek için sandallara binen güzeller, denizi birer deniz kızı gibi ışıltıyla süsler. Bu deniz kızlarının sandallar üstünde seyranını gören âşıklar ise güzel seyrine çıkar:

Édüp zevraqlar ile dil-rübâlar 'azm-i Tophâne

Deniz mâlikleriyle her gün olur seyri deryânuñ (Ersoy, 2013: 291)

[= O gönül kapan güzeller sandallarla Tophane'ye gitmeye niyetlendiğinde (sanki) her gün deniz kızlarıyla denizde seyir olur.]

Deniz kızına benzeyen güzeller, kayık ve gemi gibi deniz araçlarına meraklı olmalarının yanı sıra yüzücülüğü ve dalgıçlığı da iyi bilirler. Nazmî'ye göre böyle su perileriyle dostluk kurabilmek için denizle haşır neşir olmak, yüzmeyi sevmek gerekir:

Dâyimâ yüzgüçlük ét var kim senüñle olalar

Şol deniz mâlikleri gibi güzeller âşinâ (Doğan, 2010: 363)

[= Daima dalgıçlık yap ki şu su perisi gibi güzeller seninle dost olsunlar.]

Âşık, gam girdabında çırpınırken sevgilinin bir deniz kızı gibi ortaya çıkmasını ve yardıma gelmesini bekler. İzzî'ye göre sevgili, yardım denizinin perisidir; öyleyse dalgıçlığını gösterip âşığı bu gam girdabından çıkarmalıdır:

Rehâ-cû kılmışuz gird-âb-ı gamda 'İzziyâ efsûs

Dağı ol mâlik-i deryâ-yı himmet âşinâ çıkmaz (Yüksel, 2018: 95)

[= Ey İzzî! Keder girdabında yardım isterken kalakalmışız. Yazık! O yardım denizinin perisi ise hâlâ dostluğunu/dalgıçlığını göstermiyor.]

Edâyî'ye göre sevgili, deniz kızına benzetilir ama aslında deniz kızından çok daha güzeldir. Öyle ki denizdeki girdaplar bile deniz kızının haddini aşarak kendini sevgiliye benzetmesine tahammül edemez; deniz kızının burnuna tuzlu sular doldurarak onu cezalandırır:

Mâlik-i deryâ saña beñzetti dëyü hüsnini

Burnına tuzlu şular koydı anuñ gird-âblar (Zavotçu, 2009: 136)

[= Deniz kızı, güzelliğini sana benzetti diye girdaplar (ceza olarak) onun burnuna tuzlu sular koydu!]

Taze Manalar

Rahmî'ye göre şiir bir denizdir; bu denizi süsleyen taze manalar ise denizde parıldaayan birer deniz kızı gibidir. Denize ışıltı veren ve renk katan deniz kızlarıdır. Şiir denizine parlaklık veren ise taze manalar, orijinal mazmunlardır. Öyleyse şiir denizinde birer yıldız gibi parlayan taze manalar da deniz kızlarına benzetilebilir:

Bu nazm-ı âbdâra vârdi şüret tâze ma' niler

Deñiz mâlikleriyle buldı gūyâ zîb ü fer deryâ (Tığlı, 2006: 46)

[= Taze manalar, bu güzel/parlak şiire (bambaşka bir) görünüm kattı; sanki bir deniz, deniz kızlarıyla süs ve parlaklık kazandı.]

Yüzük

Padişahın eli bir lütuf deryasıdır. Bu lütuf deryası insanlara inciler, mercanlar bahşeder. Mesihî'ye göre, padişahın eli lütuf deryası olunca elinde bulunan yüzük de bu deryayı mesken tutmuş bir deniz kızına döner. Padişahın yüzüğü bir deniz kızı, onun üstünde bulunan lal taşı da bu deniz kızının kırmızı tacıdır:

Baħr-i keffûnde n'ola la' lden êtse tâcın

Ĥâtemüñ çünkü olupdur melik-i deryâ-bâr (Mengi, 2014: 40)

[= Yüzüğün, elinin deryasında lalden bir taş takınsa şaşılmaz; çünkü denizler gibi coşan bir su perisi/hükümdar olmuştur.]

DENİZ KIZI ÜZERİNE YAZILMIŞ BİR ŞİİR

Klasik Türk edebiyatında baştan sona deniz kızını anlatan şiirlere sık rastlanmaz. Fennî'nin deniz kızını âşık-sevgili ilişkisi çerçevesinde ele aldığı, deniz kızına hayranlığını ve kavuşma özlemini dile getirdiği bir lugazı bulunmaktadır. Fennî bahsi geçen lugazında, deniz kızının en temel özelliklerini saymış, sonra da okurlardan anlattığı varlığın ne olduğunu tahmin etmelerini istemiştir (Demirkazık, 2009: 860). Bu lugaz bugünkü Türkçeye göre nesre çevrilerek aşağıya alınmıştır.

[Luğaz-ı Fennî]*Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün**Remel . . - - / . . - - / . . - -*

1. Nedür ol mişli bulunmaz duhter
Anı gâyetle güzeldür dërler
2. Hüsni tenvîr édüp şebgâhı
Şermsâr eyledi nışfi mâhı
3. Gîsuvânın dağıdup ol meh-rû
Kıldı gülzâr-ı cemâle şebbû
4. Düşürüp şânesin ol zülfi siyeh
Baır-i efkâra talarđı geh geh
5. Bu tenâsüble o dürr-i yektâ
‘Âşık altında balıklarsa sezâ
6. Dehri seyrâna çatı mâ’ildür
Câ-be-câ cilvegehi sâhildür
7. Luftın efzün édüp ol mekkâre
Öldürür bendesini hemvâre
8. Bendeñiz mâlik olursam o kıza
Vaşfını eyleyeyüm şonra size
9. **Fenniyâ** görmedük anı n’edelüm
Bu kıdarcayla kifâyet edelüm

[su perisi]

¹ O eşi bulunmaz kız nedir? Onun için “Gayet güzeldir.” derler.

² Güzelliği gece vaktini aydınlatıp (bedeninin) yarısı bile ayı utandırdı.

³ O ay yüzlü güzel, saçlarını dağıtıp güzellik güllüğüne şebboy yaptı.

⁴ O kara saçlı, tarağını düşürüp ara ara düşünce denizine dalardı.

⁵ O eşsiz inci, bu münasebetle âşğın altında balıklarsa yeridir.

⁶ Dünyayı dolaşmaya çok meyillidir; yer yer göründüğü mahal ise sahildir.

⁷ O hilekâr, lütfunu artırarak kölesini daima (sevinçten) öldürür.

⁸ Bendeniz (bu kulunuz), o kıza sahip olursam özelliklerini size sonra anlatırım.

⁹ Ey Fennî! Onu göremedik, ne yapalım? Bari bu kadarıyla yetinelim.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında adı geçen efsanevi varlıklardan biri de deniz kızıdır. Mensur ve manzum Osmanlı kaynaklarında deniz kızı şu adlarla anılmıştır: âfet-i âb, su âfeti, su kızı, su mâliki, su mâlikesi, deniz mâliki, deryâ mâliki, mâlik-i deryâ, mâlike-i deryâ, mâlik-i bahr, mâlik-i bahrî, mâlik-i yem, mâlike, mâlik, melik, mâhî, insânü'l-bahr. Sözlüklerde geçen “âfet-i âb, su âfeti, mâlike, insânü'l-bahr” vb. adlandırmalar klasik Türk şiirinde genellikle tercih edilmemiştir. Klasik Türk şairleri deniz kızını daha çok “deniz mâliki” ve “mâlik-i deryâ” adlarıyla anmıştır. Hem mensur hem de manzum kaynaklarda deniz kızının öne çıkan yönleri ise şunlardır: güzellik, parlaklık, gümüş beden, uzun saç, oynaklık, suda eğlenme, yüzücülük, dalgıçlık, inci saçma, girdaba çekme, gemi batırma, adam kapma, aldaticılık.

Deniz kızı klasik Türk şiirinde çok sık olmasa da yer almıştır. Klasik Türk şiirinde deniz kızı güzelliğinin yanı sıra tehlikeli oluşuyla da ele alınmıştır. Deniz kızı tehlikeli ve ölüme sürükleyen bir güzelliğin simgesidir. Klasik Türk şiirinde genellikle güzel ama acımasız, zalim, vefasız, âşığı öldüren, kavuşulamayan, ele geçmeyen, afet gibi bir sevgili tipi işlenmiştir. Deniz kızının güzelliğiyle âşıkları kandıran ve âşıkların canını alan bir afet olması, Osmanlı şairlerinin mevcut sevgili tasavvuruna çok uygun düştüğünden sevgili-deniz kızı benzetmesi edebiyatta revaç bulmuştur. Deniz kızının helak edici güzelliği, tehlikeli cazibesi, tuzağa dönüşen saçı, göz kamaştıran ışıltısı, ihtişamı, afet ve peri sayılması şairlerin deniz kızı ile sevgili arasında bağ kurmasını sağlamıştır.

Klasik Türk şiirinde sevgili doğrudan deniz kızına benzetildiği gibi, sevgilinin ben, kaş, saç gibi güzellik unsurları da deniz kızına benzetilmiştir. Bunda Osmanlı şairlerinin sevgilinin yüz ve yanağını sık sık duru, billur ve pürüzsüz bir suya benzetmelerinin payı büyüktür. Yüz, su olunca sevgilinin su gibi duru yüzünde duran ben, kaş ve saç gibi güzellik unsurları da suda bulunan aldatıcı birer afet olarak görülmüştür.

Denizin ortasında veya kenarında bulunan ada, yarımada, köşk gibi cansız varlıklar da deniz kızına benzetilmiştir. Kayalıklar üzerine uzanmış, dinlenen deniz kızı hayalinin bu benzetmelere vesile olduğu düşünülebilir.

Bazen şair, bazen de şairin kalemi şiir denizinde söz incileri bulan birer deniz kızı gibi düşünülmüştür. Taze mazmunlar da şiir denizini süsleyen birer deniz kızı olarak görülmüştür. Aruzun bahirleri olmadan canlılığını yitiren şiirler de “bahir/deniz” olmadan yaşayamayan birer deniz kızına benzetilmiştir.

Deniz kızının denizin inci, mercan gibi değerli kaynaklarına sahip olduğu düşünülmüştür; zaman zaman altın ve inciler saçtığına inanılmıştır. Deniz kızının gümüş bedenli olduğu ve kuyruğunun balık gibi ıslıl ıslıl parladığı da söylenir. Bu söylentiler ışığında deniz kızı, şairlerin hayal dünyasında değerli mücevherlerle süslenmiş, göz kamaştıran, parlıtlı bir güzelliğin simgesi hâline gelmiştir.

Deniz kızı genellikle sevgiliyle ilgili benzetmelerde, güzelliğiyle ön plana çıkmaktadır. *Şehdî Divanı*'nda ise daha çok denizler ülkesinin sultanı olan, deniz canlılarından oluşan ordusuyla Osmanlı donanmasına yardıma gelen, savaşçı bir “mâlik-i deryâ” tasvir edilmiştir. Kapudanı neheng, askerleri balıklar olan bu denizler sultanı, inciler saçarak devlet erkânına bağlılığını göstermektedir. Anlayabildiğimiz kadarıyla Şehdî, şiirlerini incelediğimiz diğer Osmanlı şairlerinden daha farklı bir deniz kızı tasavvuruna sahiptir.

Deniz kızı efsanesi dünyanın hemen her yerinde rastlanan bir inanıştır. Bunun yanında her toplumun inanç ve kültürüne göre kısmi farklılıklar gösterebilmektedir. Osmanlı toplumunun deniz kızı tasavvuruna cin ve peri gibi soyut varlıklar hakkındaki inanışların da belli ölçüde yön verdiği düşünülebilir. Perilerin çok güzel oldukları, su kaynaklarına yakın yerlerde buldukları, insanlar tarafından kolay kolay görülemedikleri ve ele geçirilemedikleri inancı deniz kızının özellikleriyle paralellik göstermektedir. Bu bakımdan deniz kızı, tatlı su değil de tuzlu su kaynakları civarında yaşamayı seçmiş bir tür su perisi olarak görülmüş olabilir. Cinlerin şekilden şekile girebileceğine inanılması da onların deniz kızı şekline bürünme ihtimalini akla getirmiş olabilir.

Kâğıthane Deresi'nde yüzenlerin deniz kızı saldırısından korkmaları, bir sünnet düğünü için deniz kızı şeklinde şekerler yapılması, şair ve yazarların deniz kızını hayal ve benzetmelerinde kullanmaları deniz kızı efsanesinin Osmanlı toplumunda hem halk hem de aydınlar arasında bir karşılık bulduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, A. (1985). Ser-güzeşt-nâme-i Fakir Be Azimet-i Tokat. *Türk Kültürü Araştırmaları* (Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hâtırasına Armağan), XXIII (1-2), 75-91.
- Akdeniz, M. (2016). *Tab 'i'nin Mecmû'a-i Eş'ârı (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Akkuş, M. (1991). *Nef'î Sanatı ve Türkçe Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. 06.05.2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208602/gelibolulu-mustafa-ali-divani.html> adresinden erişildi.
- Alî Seydî (1330). *Resimli Kâmûs-ı 'Osmânî* (c. 1). [İstanbul]: Matbaa ve Kütübhâne-i Cihân, Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye.
- Aypay, A. İ. (1992). *Nahifî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni)* (c. 2). Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Başpınar, F. (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı İnceleme-Tenkitli Metin*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı* (c. 1). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Demirkazık, H. İ. (2009). *18. YY. Şairi Mustafa Fennî Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan, G. (2010). *Edirneli Nazmî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ebuzziyâ Tevfik (1306). *Lugat-i Ebuzziyâ*. Kostantîniyye [İstanbul]: Matbaa-i Ebuzziyâ.
- Ekici, H. (2006). *Sahhâf Rüşdî ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Ersoy, E. (2013). *Azîzî Dîvân*. İstanbul: Akademi Titiz Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2016). *Hüdâyî (Salâ Muslûsı) Dîvân*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kahraman, S. A., Dağlı, Y., Dankoff, R., Kurşun, Z. ve Sezgin, İ. (2011a). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi - 1, 1-6. Kitaplar; Evliyâ Çelebi b. Dervîş Mehemed Zillî*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A., Dağlı, Y. ve Dankoff, R. (2011b). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi - 2, 7-10. Kitaplar; Dizin, Evliyâ Çelebi b. Dervîş Mehemed Zillî*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. Sakarya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. 06.05.2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196456/azmizade-haleti-divani.html> adresinden erişildi.
- Kaya, H. (2009). *18. Yy. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)* (c. 2). Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ: İnceleme-Metin* (c. 1). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kurnaz, C. ve Tatçı, M. (2001). *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kutluk, İ. (1989). *Kınalı-zade Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şuarâ* (c. 1), (2. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuzubaş, M. (2009). *Sâkînâme (Nev'i-zâde Atâyî)*. İstanbul: Etüt Yayınları.
- Mecmû'a-i Eş'âr*. (t.y.). Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan (Prof. Dr.) [Yazma] Koleksiyonu, No. 59-1.
- Mengi, M. (2014). *Mesîhî Dîvânı* (2. bs.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Haz. Cemal Kurnaz), İstanbul: H Yayınları.
- Öztürk, M. ve Örs, D. (2009). *Burhân-ı Katı Mütercim Âsım Efendi* (2. bs.). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Parlatır, İ. ve Çetin, N. (2005). *Şinasî Bütün Eserleri*. Ankara: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Redhouse, J. W. (2006). *Turkish and English Lexicon, Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*. (3. Edition). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sinan, B. (2004). *Bâlî Çelebi ve Divanı (2b-35a) İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Şehdî. (t.y.). *Dîvân*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi Ek Koleksiyonu, No. 147.
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu (Dâbbe-Düzgün)* (c. 3). İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi, Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1963). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tıgılı, F. (2006). *Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Toparlı, R. (2000). *Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmânî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tökel, D. A. (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi* (2. bs.). İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.

- Tulum, M. ve Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'î Divan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uysal, A. (2010). *Hâfız Ahmed Paşa Divanı (Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yakar, H. İ. (2018). *Gelibolulu Sun'î Divânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. 06.05.2020 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-204115/gelibolulu-suni-divani.html> adresinden erişildi.
- Yazar, İ. (2006). *Kânî Divânı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Yekbaş, H. (2010). *Sehî Bey Divânı*. İstanbul: Kitabevi 436.
- Yüksel, M. (2018). *Süleymaniye Kütüphanesi 34 SÜ Tarlan 80/5 Numaralı Şiir Mecmuası (129b-203a)*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Zavotçu, G. (2009). *Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

